

Kulturna i tradicijska baština Kotoribe

Radmanić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:321612>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

**ANA RADMANIĆ
DIPLOMSKI RAD**

**KULTURNA I TRADICIJSKA BAŠTINA
KOTORIBE**

Čakovec, srpanj 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(Čakovec)

PREDMET: Glazbena kultura

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Ana Radmanić

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Kulturna i tradicijska baština Kotoribe

MENTOR: Branimir Magdalenić, viši predavač

Čakovec, srpanj 2021.

SADRŽAJ

SAŽETAK

Summary

UVODNE NAPOMENE.....	1
Geografski položaj	1
Povijesni značaj.....	2
Manifestacije u Kotoribi	6
RAZRADA	7
Narodni običaji.....	7
Godišnji običaji	7
Siječanj – Januar	7
Veljača – Februar	8
Ožujak – Mart – Marcijuš	11
Svibanj – Maj – Majuš	17
Lipanj – Juni – Junijuš	17
Prosinac – Decembar – December	18
Životni običaji	21
Porod – rođenje	21
Svadba – ženidba – svatovi – svati – gosti.....	22
Smrt.....	33
Zajednički radovi	35
Beljenje	35
Čehara – čehrana.....	37

Obrada lana i konoplje	37
Ljuščenje kuruze – ljuščatva	38
Žetva.....	39
Vršidba	40
Kratka povijest KUD-a Kotoriba	40
Pjesme i plesovi	41
Narodna nošnja.....	49
Ženska narodna nošnja.....	49
Oglavlje.....	49
Narodna nošnja.....	51
Muška nošnja	52
Zaključak.....	54
Literatura	55
Izjava o samostalnosti rada	56
Zahvala.....	57
Biografija.....	58

SAŽETAK

„Kulturna baština, materijalna i nematerijalna, zajedničko je bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta.“ (preuzeto s web-stranice: <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6> ; 20.6.2021.)

Pojam hrvatska kulturna baština podrazumijeva sve običaje, tradiciju i sva bogatstva hrvatske povijesti. Po svojoj teritorijalnoj veličini Hrvatska je mala zemlja, ali izuzetno bogata kulturnom baštinom u koju spadaju govor, pjesma, glazbala, plesovi, obrti, narodne igre, liturgijski običaji, narodni običaji, razne manifestacije, pića, jela i dr.

Kako godine prolaze, tako kulturna i tradicijska baština sve više blijedi jer nove generacije ne vide ljepotu, čari i važnost očuvanja tradicije svog kraja. Stoga, trebamo učiti i slušati od svojih predaka i cijeniti njihovu ostavštinu, a svoje potomke učiti istome. Dokle još postoji svijest o povijesnoj ljepoti hrvatskoga naroda i zemlje, dolte će postojati kulturna i tradicijska baština. Ona se prenosi iz generacije na generaciju pjesmom, plesom, glazbom, pričama, narodnim igrama, običajima, hranom te mnogim drugim, a naš je jedini zadatak prigrliti prošlost i prenositi ju dalje.

Moja želja je da se kulturna i tradicijska baština njeguju, cijene i nikada ne zaborave, stoga je i svrha ovog diplomskog rada očuvanje bogate kulturne i tradicijske baštine Kotoribe.

Ključne riječi: kulturna baština, tradicijska baština, običaji, poslovi, pjesme, plesovi, nošnja

Summary

„ Cultural Heritage, tangible and intangible, is the common wealth of mankind in its diversity and uniqueness, and its protection is one of the most important factors for recognition, defining and affirming cultural identity.“ (preuzeto s web-stranice: <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6> ; 4.5.2021.)

The term Croatian cultural heritage implies all the customs, tradition and all the riches of Croatian history. By its territorial size, Croatia is a small country, but extremely rich in cultural heritage, which includes speech, song, musical instruments, dances, crafts, folk games, liturgical customs, folk customs, various events, drinks, meals and etc.

As the years go by, the cultural and traditional heritage fades more and more because the new generations don't see the beauty, charm and importance of preserving the tradition of their region. Therefore, we need to learn and listen from our ancestors and appreciate their legacy, and teach our descendants the same. As long as there is still awareness of the historical beauty of the Croatian people and country, there will be cultural and traditional heritage. It is passed down from generation to generation through song, dance, music, stories, folk games, customs, food and many others, and our only task is to embrace the past and pass it on.

My wish is the the cultural and traditional heritage is nurtured, appreciated and never forgotten, so the purpose of this thesis is to preserve the rich cultural and traditional heritage of Kotoriba.

Key words: cultural heritage, traditional heritage, customs, jobs, songs, dances, costumes

UVODNE NAPOMENE

Geografski položaj

U istočnom dijelu Međimurske županije uz rijeku Muru, koja je ujedno i državna granica s Republikom Mađarskom, i u blizini zaštićenog područja Veliki Pažut, smjestilo se naselje Kotoriba. Kotoriba je samostalna općina koja prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine broji 3 333 žitelja. Od grada Čakovca udaljena je oko 40 kilometara te ju to čini najudaljenijim mjestom od glavnog središta u Međimurskoj županiji.

Danas Kotoriba ima izgrađenu svu infrastrukturu: električnu, vodovodnu, plinsku i telefonsku mrežu, asfaltirane su sve ulice te se cijelim mjestom proteže kanalizacijska mreža. Može se pohvaliti moderno uređenim grobljem i mrtvačnicom, novom osnovnom školom koja nosi naziv „Osnovna škola Jože Horvata Kotoriba, i velikom sportskom dvoranom. Kotoriba ima dječji vrtić, Dom kulture, knjižnicu i čitaonicu, zdravstvenu ambulantu, hitnu medicinsku službu, dvije zubne ambulante, ljekarnu, Dom za odrasle osobe te stolnotenisku višenamjensku dvoranu. Također, u mjestu postoje poslovnice „Privredne banke Zagreb“ i „FINE“, matični ured, ispostava policije, pošta te veći broj prodavaonica, ugostiteljskih objekata i obrta uslužnih djelatnosti. Neke od većih tvrtki na području općine zbog kojih Kotoribu možemo nazvati industrijskim središtem jesu: „Muraplast“, „Elkos“, „MD konstrukcije“, „Grijanja Kos“, „Megametal“, „Mura-metal“, OPG „Siladi“ i druge. (https://starastranica.kotoriba.hr/polozej_kotoribe.jsp ; 4.5.2021.)

Slika 1. Panoramski pogled na Kotoribu

Povijesni značaj

Kotoriba kao utvrda i naseljeno mjesto spominje se prije 1546. godine u vrijeme vladavine obitelji Zrinskih Međimurjem. Prema tome možemo reći da je Kotoriba mlađe naselje nastalo u 16. stoljeću, razdoblju jače obrane Međimurja od Turaka, oko utvrde Kottori koja je građena za obranu od Turaka. U njoj su se, uz posadu, počeli naseljavati ljudi iz drugih dijelova Međimurja, a i šire jer su zbog obrane od Turaka imali neke povlastice. U vrlo kratkom vremenu Kotoriba se razvila u značajno i poznato mjesto te to obilježje nosi i danas. (Sabolić, 2015.)

Važno je spomenuti da je Kotoriba negdje između 1704. i 1716. godine postala značajno trgovište. Do tada je u Međimurju postojalo 6 trgovišta, a Kotoriba je postala 7-mo. Zanimljiva činjenica je da se u to vrijeme život u Kotoribi odvijao prema tzv. Kotripskim protokolima, a to su zapisnici zaključaka sjednica, raznih odluka i zakletvi trgovišne općine Kotoriba. I danas je Kotripski protokol (1724.-1804.) najznačajniji pisani spomenik koji govori kako se uređivao život jednog većeg mjesta. Još 1860. godine Kotoribi su otvorile vrata u svijet „Cug-mašina“ te prva hrvatska željeznička pruga prema Čakovcu, odnosno Budimpešti. Tako je željeznica mnogima život značila zbog tranzita ljudi i materijalnih dobara. (Kolarić, 1992.)

Nije uvijek bilo sve tako bajno u Kotoribi koja je zbog svog zemljopisnog položaja kroz povijest često bila izložena manjim ili većim poplavama, a zbog svoje nekadašnje drvene gradnje i čestim požarima. Jedna od najtežih nesreća koja je zadesila Kotoribu dogodila se u noći između 3. i 4. kolovoza 1965. godine kada se izlila rijeka Mura te poplavila cijelo mjesto. Mura se razlijevala po poljima i livadama čak 6 puta od mjeseca lipnja pa sve do kolovoza. Poplava je srušila 42 kuće, a čak 28 kuća bilo je izrazito jako oštećeno. Šteta je bila nenadoknativa, uništena polja, vrtovi te namještaj po kućama, zatrovani bunari i velika tuga u srcima Kotoripčana. (Kolarić, 1992.)

Slika 2. Poplava u Kotoribi

(izvor: https://www.google.com/search?sxsrf=ALeKk03VgPtTZSF6bc1jm2QvEOnECD5_jA:1621438110228&source=univ&tbm=isch&q=poplava+u+kotoribi&sa=X&ved=2ahUKEwi_zNbUh9bwAhVb_rsIHxJIDJAQjJkEegQICxAB&biw=1536&bih=754#imgrc=CWUHBkfXscL5dM ; 19.5.2021.)

Jedna od važnijih i novijih povjesnih značaja za Kotoribu je i zaštita kotoripskog govora. Kotoripsku skupina govora sačinjava govor Kotoribe, Donje Dubrave i Donjeg Vidovca. „Rječnik kotoripske skupine govora vrlo je karakterističan i razlikuje se od leksika većine govora međimurskog dijalekta. Ti govori spadaju u donjodubravsku skupinu donjeg međimurskog podijalekta koje je Povjerenstvo za nematerijalnu kulturnu baštinu Ministarstva Kulture Republike Hrvatske uvrstilo u nematerijalno kulturno dobro 2017. godine.“ (<https://medjimurska-zupanija.hr/2017/04/11/i-druga-medimurska-skupina-govora-proglasena-nematerijalnim-kulturnim-dobrom-rh/> ; 19.5.2021.)

Slika 3. Zastava Općine Kotoriba

(izvor: <https://www.kotoriba.hr/index.php/uprave/opci-podaci/zastava-i-grb> ; 4.5.2021.)

Moja Kotoriba

Zdavnja sem z štaciona dišel, vun vu daljek svet,

Nesem misljal da tak dogo nam vas došel dimo gljet.

Se se fnogo spremenilo, tu okolji nas,

Cvetek. trava, v Muri riba, tak i moja Kotoriba.

Kotoriba, Kotoriba, ti si ljepi cvetnjak moj,

Saki koj se f tebi rodil, nate mislji i na domek svoj. (2x)

Zmišljuvam se na vuljice, Draksarova, Doga, Školska,

Makova pak cirkvu ima, s kom se Kotoripčan štima.

Zrutina i cuga ima, kaj njim fučka den i noć.

Tepcom pak se norca dela, karte su vas fkanile šuč-muč.

Kotoriba, Kotoriba ti si ljepi cvetnjak moj,

Saki koj se f tebi rodil, nate mislji i na domek svoj. (2x)

Ljefko denes je to reči, znaju i so dečica

Kak se negda tu živelo, dok je sfaljil kruh i maščica.

Tak ja tebe stalno vidim, v joki mi je sljika išće.

Doljnje polje, Talaševo, Mostičak i Kupaljišće.

Kotoriba, Kotoriba, ti si ljepi cvetnjak moj,

Saki koj se f tebi rofil, nate mislji i na domek svoj. (2x)

Svećenik Franjo Balog napisao je pjesmu Moja Kotoriba koja je uglazbljena u dvije verzije. Martin Srpak je napisao glazbu za prvu i osnovnu verziju pjesme, a drugu verziju pjesme su na temelju prve napisali Antun Horvat i Vinko Horvat. Druga verzija pjesme Moja Kotoriba se udomaćila te tako postala kotoripska himna. (Sabolić, 2015.)

Manifestacije u Kotoribi

Područje oko mjesta obiluje netaknutim prirodnim močvarama i živopisnim rukavcima rijeke Mure koja je bogata ribom te omogućuje lovni i ribolovni turizam, uz to je vezana tradicionalna turistička manifestacija Dani šibe i ribe koja se održava u svibnju. U turističkoj ponudi pridružuju joj se i rujanski Dani Kotoribe uz blagdan Jesenskog križeva. Glavna turistička atrakcija je župna crkva Sedam žalosti Blažene Djevice Marije i Svetog križa koja datira iz 18.st. i najveća je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj te ujedno i zaštićeni spomenik kulturne baštine. Kraj nje nalazi se stari farof, mjesto gdje su izloženi etnopredmeti iz 19. i 20. stoljeća koji u vrijeme ovih manifestacija ostvara svoja vrata za posjetitelje. Zahvaljući što u Kotoribi djeluje 20-tak mjesnih udruga stanovnici od 7 do 77 godina imaju priliku pokazati svoj rad i kreativne sposobnosti. Spomenutim manifestacijama se od 2018. pridružuje i Božićni sajam. Božićni sajam nastao je s ciljem da se mještani okupe prije božićnih blagdana i uživaju u raznim delicijama, ručnim radovima, tombolama i kuhanom vinu koje su pripremile udruge.

RAZRADA

Narodni običaji

Kotoriba kao mjesto bogate tradicije ima i mnoštvo narodnih običaja. Običaji jednog kraja su ogledalo života i rada toga naroda. Oni prikazuju određe okolnosti u kojima je čovjek živio i radio, trenutke radosti, sreće, ljubavi, tuge, boli, nadanja, tragedije, uspone i padove te sva svoja umijeća razmišljanja i nadanja.

Sintagma narodni običaji rabi se u duhu tradicionalne etnološke misli, a temelje joj je postavio Antun Radić svojom *Osnovom za sabiranje građe o narodnom životu* (1897.) „Pod pojmom „narod“ Radić podrazumijeva „onaj dio naroda, koji - recimo za sada – živi po selima, rukama radi, koji u velikoj većini ne nosi francuskoga odiela, koji nije učio nikakvih ili gotovo nikakvih škola“. A o običajima toga naroda piče: „Život i pravo može biti bez običaja. Ali kako bi to život bio! Bio bi pust i prazan. Narod bez običaja – a ako ga gdje ima – divlji je i surov. Pomislite samo, kako godi srcu kad kažeš: tako su i naši stari radili! Tu se sjetiš svoga djeda, oca, majke, prijatelja, gostova. A nema kulture bez ćućenja veze, koja te veže s onima, što su prije tebe bili i za te radili. Tako samo ćućeći tu vezu pomišljaš na djecu svoju i daleke potomke. Ne živiš od danas do sutra, već radiš i gradiš za vjekove. Običajima je kao za vječna vremena saliven u tuč sad duševni život naroda.“ (Hranjec, 2018.)

Godišnji običaji

Godišnji običaji su su splet svjetovne i crkvene tradicije.

Siječanj – Januar

Mlado ljeto, odnosno Nova godina se kod nas nije posebno slavila niti obilježavala. Ako se nije na Badnjak stiglo čestitati Božić čestitali bi na Novu godinu. Bio je običaj da su siromašna djeca iz Svete Marije i Gornjeg Međimurja dolazila bajat te pjevat adventske pjesme. Pred sobom su nosili napravljenu štalicu s Isusom, Marijom i Josipom. Ljudi su ih najčešće darivali jabukama, kolačima ili pokojim dinarom. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Sveta tri kralja (6.1.)

Sveta tri kralja je crkveni blagdan na koji se odlazilo u crkvu po vodu koja je bila posvećena dan ranije. Pred crkvom su bili postavljeni lagvi ili velike posude napunjene posvećenom vodom (danas se nalaze u crkvi). Ljudi su dolazili s kanticama za mlijeko ili „flašama“ te tako odnosili vodu svojim kućama. Tom vodom je kućegazda blagoslovio sve; od podruma, tavana do dvorišta, vrta, štale... Nakon što je sve blagoslovio, na red su došli i ukućani koje je posvetio prije doručka govoreći: „ *Bog blagoslovi nas družinu, naše hiže, naše blago, naše gospodarstvo i se imanje naše!*“ (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Velik dio kuća je na zidu jedne prostorije pred vratima imao „svetilnicu“, porculansku posudu sa svetom vodom kojom su se križali ujutro te prije spavanja. Također je služila za mazanje bolesne djece jer se vjerovalo da pomaže protiv uroka te za šropljenje umrlog. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

„Nekada se u crkvi kod mise blagoslivljao tamjan i zlato (lančić i prstenje). Budući da je naša župa bila zavjetna mnogi vjernici su iz drugih sela masovno pješke dolazili k misi po vodu, jer su vjerovali da u kući mora biti voda iz tri župe. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Koji su se zavjetovali Bogu i kraljevima, nastao je crkveni običaj – darivanje crkve. Donosili su poklone u korpici „suhoga bonceka, jajca, kolbase i meso“. To se druge nedjelje prodavalo na licitaciji „vindeti“. (Taj je običaj nastao iz siromaštva).“ (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Kada su se svetile kuće, kantor je na vrata kredom napisao G+M+B te godinu (Gašpar, Melkior, Baltazar) i to se nije smjelo brisati. Narod je vjerovao da taj natpis štiti kuću od vještica i groma. Time je i završeno božićno razdoblje, pa su se tako borovi morali raskititi. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Veljača – Februar

Svijećnica (2.2.)

Na Svijećnicu završava razdoblje 40 dana nakon Božića te se ovaj blagdan smatram vrlo znakovitim što se tiče pretkazivanja vremena.

Običaj na Svijećnicu je da se pale i blagoslivljaju svijeće s ciljem dobivanja božjeg blagoslova za sreću te uspjeh u toj godini. Nakon što je svećenik blagolovio svijeće, bila je „prošencija“ (procesija) oko crkve s upaljenim svijećama. Ljudi su blagoslovljene svijeće čuvali kod kuće i koristili ih prigodom svete ispovijedi bolesnika ili su stavljali umirućem u ruke. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Fašenjk

Nakon Lakovnog četrtka (četvrtak prije maskenbala kada se puno jelo jer slijede posni dani) obilježavao se fašenjk. U nedjelju je bio malji fašenjk (mali maskenbal), a u utorak veljki fašenjk (veliki maskenbal). Djeca su se maskirala na malji fašenjk staru odjeću koju su si često oblačili naopako, farbali lice crvenim krepapirom ili ugljenom, stavljali bi si čarape na glavu, a najviše su se oblačili u Romkinje koje su nosile dijete u drvenom koritu. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

U utorak se obilježavao Veljki fašenjk te je tada bila prava zabava i fašenjska povorka. Sudionici su mnogo ranije pripremali svoje maske i predmete kojima će se predstaviti (najčešće su to bila neka zanimanja poput mesara, pekara i sl.) ili su pripremili veliku svadbenu povorku na humorističan način. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Muški su se većinom oblačili u žensku odjeću. Glavnom ulicom je prolazila povorka, pješke ili s konjskom zapregom, a ponekad ih je pratila glazba. Po ulici su trčali zločesti fašenjki kojih su se djeca jako bojala jer su ih udarali šibama. Djeca, koja ih se nisu bojala, zadirivala su ih i vikala:

„Fašenj, fašenjk hurmin (kurvin) sin,

Se si deklje oženil,

Samo jednu ostajil

Koja ti bo gače prala.“

Žene su oblačile anjcuge (muško odjelo), no većina ih je oblačila narodnu nošnju te su tako šetale po selo i odlazile u crkvu. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Grah sa suhom lalukom (svinjka lalofka) je bio najčešća hrana te su se pekli krafaljini (krafne). Na fašenjk se nije smjelo šivati i krpati iglom jer je tako nalagao običaj, kako se po vjerovanju naroda, kokošima ne bi zašili „piški“ (stražnjice) jer ne bi mogle nositi jaja. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

U večernji izlazak su odlazili i stariji i mlađi na *bal i kurte* (privatne zabave u krčmama), no samo oni koji su bili pozvani. Svirali su domaći muzičari. Veselje, odnosno zabave trajale su do ponoći kada se najavilo:

„Mužika, veselje

Prestati mora

Došlo nam je vreme

Posta i pokore.“

Ovaj se običaj i danas održava u Kotoribi, no na malo moderniji i drugačiji način. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Slika 4. Fašenjk u Kotoribi

Pepelnica – Početak korizme

Na Pepelnicu prema crkvenom običaju, svećenik pepelji vjernike, stavlja im znak križa pepelom na čelo i taj čin prati govorom: „ Sjeti se da si prah i u prah ćeš se pretvoriti.“. To je znak opomene ljudima da budu iskreni vjernici i da je to vrijeme za molitvu. Pepeo je nastao paljenjem grančica dreneka koje su bile posvećene na Cvjetnicu. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Običaj je nalagao da se na Pepelnicu se sve posuđe moralo dobro oprati te pospremiti na tavan, a donijelo se drugo posuđe koje se koristilo samo u korizmi. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Valentinovo (14.2.)

U to vrijeme se ručno „ružđila kuruza“ (runjio kukuruz) te su svi u kući to radili. Stariji su voljeli nasamariti djecu na dan sv. Valentina kada su djeci govorili da će im ptičeki (ptice) donijeti lijepe crvene čizmice. Tada su bosu djecu poslali na vrt ili u obližnje polje do „križnoga dreva“ (križno drvo, pil) po crvene čizmice. Djeca bi se tužna i uplakana vratila doma jer nisu našli čizmice, no tada su im stariji govorili da im je sv. Valentin dao čizmice te neka samo pogledaju svoje noge koje su od hladnoće bile crvene. „*Prepisuje se da je sv. Valentin izliječio bolesnu djecu od padavice, a i da je slijepoj djevojčici vratio vid.*“ (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Ožujak – Mart – Marcijuš

U ožujku su se obilježavali uskrсни blagdani ua koje su se vjernici pripremali duhovno. Vuzem (Uskrs) veliki je crkveni blagdan za koji priprema počinje korizmom, odnosno traje od Pepelnice do Velike subote. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Cvjetnica

Cvjetnica se obilježava tjedan dana prije Uskrsa (nedjelja prije Uskrsa) kada su vjernici u crkvu nosili grančice dreneka na posvećenje. Ovaj crkveni običaj živi još i danas. Vjernici su se nalazili u crkvi, a svećenik ispred gdje je izgovarao molitve te

molio da ga puste u crkvu. Kao i danas vjernici idu u procesiju oko crkve te pjevaju prigodne crkvene pjesme. Posvećeni drenek se nije unosio u kuću, već su ga ljudi zataknuli za kukuružnjak, a kad je grmjelo, stavljao se u vatru. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota

Na Veliki četvrtak vezala su se crkvena zvona, a orgulje su prestale svirati. Umjesto zvona koristio se klenkač ili škrebetaljka (drveni predmeti) kojima se t škrebetalo tri dana. Tih dana vladala je tuga i žalost te se strogo postilo (jela su bila bez masnoće i mesa). Obredi koji su se vršili bili su vezani uz smrt Isusa Krista. Ako je obred bio u petak, tada su vjernici cijeli dan išli na Božji grob koji su čuvali počasni članovi DVD-a. Na Veliku subotu su se odvezala zvona, a orgulje su zasvirale, tek je tada prestala žalost i post. Nakon mise vjernici su se radosno vraćali svojim kućama čestitajući si srećen Vuzem (sretan Uskrs). (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Uskrs – Vuzem

Za Uskrs je poznat običaj blagoslova jela na jutarnjoj misi koji se održava i danas. Nekada su jelo na posvećenje nosile samo gazdarice, no danas košaricu s jelom odnosi jedan od članova obitelji. U pletenu ukrašenu košaru stavlja se dio šunke, kukuruznog ili raženog kruha, pletenica, jaja, hren, sol... Sve se prekrije ručno izvezenim stolnjakom ili salvetom. Nakon mise jelo se nosi kući te svi blaguju posvećeno jelo. Ostaci jela su se palili u pećnici jer su ljudi smatrali da je grijeh baciti posvećeno jelo. Za Uskrs se nije smjelo čistiti, mesti ni prati suđe, već je sve bilo počišćeno i pripremljeno prije, od drva za grijanje do hrane za životinje. Uskrs je bio obiteljski blagdan te ljudi nisu odlazili u posjete. Običaj je bio da svaki član obitelji dobije poklon, a to je bio neki odjevni predmet koji se tada oblačio na misu. Poslije večernje mise (večernice) počelo je slavlje. Igrale su se grupne igre i plesala su se kola na križanjima, a svaki dio Kotoribe imao je za to neko određeno mjesto. Tu su se sastajali i stari i mladi, ali i djeca. Veselje je trajalo do kada se nisu čula zvona koja otkucavaju zdravo marijo. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Djeca su se najčešće igrala sama a neke od dječjih igri bile su Stjepane bane, kamenjčovanje, količovanje, igra magarca, skakanci, labdanje i druge. Kod igre naganjača (lovica) razbrojavali su se nekim od brojlica:

„Eč, keti, harom, neč

Zutra pemo drva seč.

Kaj nasečem to bo mej,

Kaj poserem to bo tej.“

Ili

„Igralji se fratri

Na čerljeni vrati.

Jen drugomu viče

Pomozi mi striče!

Kako bi ti pomogao

Ti si mene tuko

I za lasi vuko!“

Ili

„Pol drvenke belje melje,

Puri su se noge zmelje,

Kuljko rečet ti; tri

Jen, dva, tri

Loviš ti!“

Igre koje su djeca igrala u kolu i parovima bile su Stjepane bane, Gnjilo jajce, naganjači, skrivači, preskakanje konopca, meljinovanje i druge. Sve te igre djeca su igrala i tijekom cijele godine. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Dramski prikaz jedne dječje igre:

Djeca dotrče s šibama u ruci, love se i lagano udaraju.

SVI: Hacum, tacum, poritacum. (*ponavljaju više puta*)

Jedno dijete plače.

SVI: Bečoljin, bečoljin!!!

MARA: Pugljete ga kak korpice pljete.

JOŠKA: Ivo šmerkljivo, Ivo megljivo, pošlji ga pu sekiro, sekira ga neče, pošlji ga po vreče, vreče ga neče...

SVI: Hiti ga u smeče.

IVO: Joška, kokoška, Joška kokoška na grani sedi, dojde vrana pak mu se sprezdi.

JOŠKA: Mara, košara!

IVO: Kata lopata!

MARA: Roza, koza he, he, he.

KATA: Molji, kubolji, japa su te zvolji, kaj ti bodo rit prolji.

ROZA: Miška ima debeloga piška.

MIŠKA: Ščrba zelje, v rit kucenje, žilavo ramenje.

MARA: Dosta brbljanja. Znate ovo? No to Mlado ljetu, zojec pljete dreto, dreto mu se ftgne, a zojec?

SVI: Prdne!

KATA: Ivo, slobodno ti prekrstim ime?

IVO: Slobodno.

SVI: Ve ti je ime Slobodno.

JOŠKA: Roza, kuljko je vur?

ROZA: Kuljko je pre šintaru pur!

KATA: Kuljko je i fčera bilo vu to vreme.

IVO: Koj prvo gusne, tak debelo žabu rezdrusne kak je celji svet.

Amen – Kamen! (*svi zašute*)

MARA: A idemo se igrat: Čip, čip, čoka

(*Svi dođu u krug i hvataju se za gornji dio šake i govore.*)

SVI: Čip, čip. Čoka,

Gotova je roka,

Čip, čip, čoka,

Moja desna roka,

Ko po riti poka. (*jedan drugoga udare*)

KATA: Znote ono (*broji prste*): Prvi ide v Rim, drugi za njim, tretji vodu nosi, četrti žgonce kuha, a peti ide...

SVI: muzu, muzu! (*smijeh*)

ROZA: Kriš, kraš Matijaš, pikec, lakec – poč, poč, poč... (*plješću po dlanu*)

JOŠKA: Hote, idemo se igrati naganjoči. Što bo brojil?

IVO: Jo. Enci, benci na kamenci, troja vrot a zapečota, eri, keri, muži keri – krč.

MARA: Jo znam ljepše brojiti. Pol dervenjke belje melje, puri su se noge zmelje. Jen, dvo, tri, kuljko rečeš ti.

JOŠKA: Tri!

MARA: (*broji*) Jen, dvo, tri, loviš ti!

(izvor: samostalno osmišljeno)

Slika 5. Igra djeca, KUD Kotoriba, Smotra običaja u Kotoribi

Mladi su se zabavljali na drugačiji način, vodili su kolko. Kolo je započinjala počimalja (voditeljica) koja je znala lijepo pjevati sve pjesme i plesati, a kasnije su se priključili ostali i to ponavljali. Plesači su se hvatali u okolo okrenuti prema sredini kola držeći se za ruke drugog plesača (u križ). Plesati se počelo kolom; Pomoć Božja i Marija, a zatim su se kola redala jedno za drugim. Neka od kola bila su: Oj, Jelo, Jelice; Prsten je zvenknul v Novem gradu; Pod kopinom, pod zelenom, Turki robe zelena dobrava... Mladi su osim plesanja igrali i igre, a to su bile: Na tri voglje devetki; Žib-žabe na grabe; Šikanje labda. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Dok su mladi kolovodili i igrali igre, stariji su sjedili pred kućama te međusobno pričali. Mame su pod budnim okom pazile na svoje kćeri da ne otiđu s dečkom. Ako se djevojke nisu na vrijeme vratile kući dočekala bi ih šiba. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Ljudi su se tako zabavljali i na Uskrsni ponedjeljak i Cvjetnu (Belu) nedjelju, kada su se pripremale zabave i u krčmama. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

djeca u bjelini koja iz ukrašenih košarica bacaju latice ruža po ulici. Vjernici ukrašavaju križna drva (križna drva, pilovi) zelenilom, cvijećem i zavjesama. Procesija se zaustavlja ispred svakog pila te se čita evanđelje, moli i pjeva. Na kraju su odlazili u crkvu na misu. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Slika 6. Tijelovska procesija u Kotoribi

Prosinac – Decembar – December

Nikolinje, Mikloševo (6.12.)

Običaj je bio da su navečer prije Nikolinja (sv. Nikole) išli „mikloši“: sveti Nikola, sveti Anđeo i Krampus od kuće do kuće gdje su bila djeca kako bi ih darivali. Djeca su se oblačila u „mikloše“, a prije obilaska su pripremila darove (koštice, repu, orahe). Sveti Nikola bio je obučen kao biskup, s velikim štapom, debelom knjigom i biskupskom kapom, Anđeo je bio obučen u bijelo i imao je krila te je u košarici nosio darove, a Krampus je bio obučen u crno, imao je rogove na glavi, lance u rukama i dugačak rep. Krampus je bio najstrašniji te je plašio djecu, stoga su ga odrasli otjerali kako bi Anđeo djeci mogao podijeliti darove i umiriti ih. Odrasli su „miklošima“ najčešće davali kolače ili pokoji novčić. Danas živi drugačiji običaj, djeca navečer uoči Nikolinja čiste svoje čizmice i stavljaju ih na prozor kako bi sveti Nikola mogao u njih staviti darove, a možda i neku ukrasnu šibu. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Badnjak (24.12.)

Badnjak je u svakoj obitelji bio vrlo živahan i radišan. Svaki član obitelji imao je svoje obaveze te su se svi zajedno pripemali za Božić. Tokom dana se pripremilo razno sjeme te se to postavilo na sredinu stola. Starijapa su ispod stola stavili sjekiru, lance, bič, pile... U sredini stola napravili su križ od slame, stavilo se sjeno i ključevi, a to sve se prekrilo najljepšim bijelim stolnjakom. Zatim se na stolnjak stavila izdubljena repa sa svijećom koja se palila poslije zdravo marije. Nakon što je zazvonilo zdravo marijo gazda kuće je donio slamu zavezanu plahtom u kuću. Stavio je slamu na sredinu sobe, a starimajka su stavili kruh na slamu i prekrižili ga uz riječi: „*Dej Bog kaj nam bo ljeto dobro rodilo*“, zatim su se svi prekrižili i zajedno izmolili Anđeo Gospodnji i Očenaš. Nakon molitve su odvezali plahtu i slamu prostrali po cijeloj kući ili su je stavili ispod stola gdje su se kasnije igrala djeca, a nakon toga su išli na večeru. Za večeru su jeli posnu hranu. Nakon večere se kitio bor. Bor su kitila djeca i mladi sa ukrasima koje su doma napravili. To su bili obučeni orasi, lančići napravljeni od kukuruza, graha, slame, zatim papirnate ružice, male jabuke... Pod bor se stavljala slama. Svi zajedno su pjevali božićne pjesme. Djeca su se valjala po slami, a neki su na njoj prespavali i noć. Isusovo rođenje najavljivali su dječaci pucanjem karabita. Dječaci su išli bajat od kuće do kuće ili samo kod rodbine te su ih darivali kolačima ili jabukama. Cijela večer je prolazila u pjesmi, molitvi i bdijenju te su svi zajedno išli na polnoćku osim najstarijih i bolesnih. Nakon polnoćke jeli su kobasice, čurke, pili su rakiju i vino te razgovarali i pjevali dugo u noć. Stol kao i sve drugo u kući nisu posrepmali do Štefanja. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Slika 7. Bajanje dječaka, Božićna priredba u Kotoribi

Božić (25.12.)

Na božićno jutro doručkovali su se cvirki (čvarci), pečena guskina jetra ili čurke. Nakon doručka svi su ukućani morali na svetu misu, a gazdarica na prvu jer je kasnije spremala ručak. Božićni ručak, kao i danas, je bio obilan i svečan, a jela se većinom „šopana“ guska koja se pekla u krušnoj peći, juha s domaćim rezancima, mlinci i rogeki (dizani kolač). Božić je najveći obiteljski blagdan, stoga se nije smijelo ići u posjete već je obitelj bila na okupu, a popodne se išlo k večernici (na večernju misu). (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Štefanje (26.12.)

Na Štefanje se rano ujutro pospremala kuća. Kada je zvonilo zdravo marijo, iznosila se slama iz kuće koja se stavljala se u štalu, svinjac, kokošinjac za gnijezda, a od dulje slame, koja je ostala, ljudi su napravili pojaseve kojima su povezivali voćke radi zaštite od insekata. Sjemenje su davali domaćim životinjama za zdravlje jer je bilo posvećeno. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Kao dar vodi u zdenac se bacala jabuka božićnica, a djevojke koje su se umile u toj vodi bile su lijepe i crvene kao i ta jabuka. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Pijetlu su ljudi davali piti rakiju na malu žlicicu jer su vjerovali da će tako biti hrabriji. Mladi dečki obučeni u narodnu nošnju koji su imali konje ujutro su jahali po ulicama mjesta. Limena glazba i Cigani hodali su od kuće do kuće gdje je stanovao Štef te su tako čestitali imendan. Slavljenik ih je počastio pićem i platio im novcem. Na Štefanje su ljudi odlazili čestitati Božić sudjedima, rodbini i prijateljima. Prema običaju muški je čestitao prvi jer, kad bi žena čestitala prva, vjerovalo se da će u kuću doći nesreća. Na kraju dana odlazilo se na zabave u krčme te je tako i završeno božićno vrijeme. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Životni običaji

Porod – rođenje

Prije mnogo godina porod se dosta ralikovao od današnjeg. Najčešće se obavljao kod kuće uz pomoć babice ili bez nje. Često znalo desiti da se žena porodi u polju. Prema običaju, trudnici „nosečoj ženi“ se nije smjelo zamjeriti jer onaj koji bi se zamjerio, dobio bi ječmenca na oku. Trudnicama se trebalo udvoljiti u jelu koje bi ona poželjela. U slučaju da je netko uplašio trudnicu, na mjestu gdje bi se ona uhvatila za trbuh djetetu bi ostao madež. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Kada se žena porađala, s njom je bila babica ili priučena žena. Ona je zagrijala vodu, pripremila čiste plahte i krpe. Žena se porađala ili na podu ili na krevetu. Škarama su odrezali pupak, a ako se porod desio na polju onda su ga odrezali srpom i dijete su kući donijeli u cekeru (pletena torba). (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Krsna kuma je rodilju tri dana za redom dvorila. Nosila joj je jelo u velikoj pletenoj košari, juhu u kantici za mlijeko i flašu vina. Krstila je dijete treći dan te se za tu prigodu vrlo svečano obukla. Dijete se na krštenje nosilo u najljepšem jastuku pokriveno svilenim pokrivoj te obučeno u odjeću koju je kupila kuma. Roditelji su sami birali ima za svoje dijete, nekad i u dogovoru sa kumom. Često se znalo desiti da svećenik sam djetetu nadjene ime po svojoj želji ili po blagdanu koji se bližio. Nakon

šest tjedana od poroda, svećenik je roditelju uveo u crkvu, to se zvalo fpeljavanje. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Svadba – ženidba – svatovi – svati – gosti

Svatovi su jedan on najvažnijih i najveselijih događaja u životu svakog čovjeka. Svatovi kakvi su nekada bili danas se rijetko gdje još uvijek u potpunost njeguju, sada žive još samo neki dijelovi stare svadbene tradicije kao što je ples na šlajer (tu se sakuplja novac za mladenku). Svatovi su višestoljetna tradicija koja se s godinama i promjenom društva mijenjala i nadograđivala. Nekada se živjelo u siromaštvu pa svatove organizirati nije bilo lako, zato su ljudi znali govoriti: „*Ne znaš kaj je hujše, tripot svate sljužiti ilji jenpot zgoreti!*“ (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Upoznavanje

U Kotoribi je prije stotinu godina bio običaj da su roditelji ili pak netko od starijih u obitelji odlučivali o udaji, odnosno ženidbi mladih, dakle, mladi se nisu upoznavali prije već su ih upoznavali njihovi roditelji. Najčešće su se birali prema socijalnom statusu, no znalo se desiti da se ženilo i iz nekih drugih interesa, poput boljeg socijalnog statusa, mnogo zemlje, sin jedinac i sl. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

S godinama se ovaj običaj malo izmijenio pa su mladi mogli sami sebi izabirati bračnog para bez obzira na mišljenje njihovih roditelja. Kada bi roditelji branili ženidbu, mladi su bježali preko granice te se tamo oženili i nerijetko ostali i živjeti. Kotoripska pjesma kojom su se ili mlada ili mladoženja obraćali roditeljima glasi ovako:

„Japek i majčica,

Jo vas ljepo prosim,

Najte mi zbirati,

K memo srcu para.

Ja sem si zebrala,

Vu šesnaestem ljeti

Pak ga nam ostajla,

Makar mi vumreti.

Der bi brže bilo

V doljnjem kraju kmica

Kaj bi skušovala

Ivekova ljica.

Njegova su ljica

Ljepa i čerljena

Kak šipek ružica

Ka je razvijena.“

(Siladi Ferenc)

Godina kasnije mogućnost upoznavanja je bila još veća. Mladi su se mogli upoznati na zajedničkim druženjima i izmijeniti simpatije, mogli su razgovarati i družiti se, ali su mame uvijek iz prikrajka posmatrale što se dešava. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Snoboki – Snobočenje

Majka i otac s mladencom odlazili su u snoboke na večer, a nosili su štalni lampaš (lapaš za staju) te pljtenku vina. Nakon što su rekli s kojom namjerom su došli uz pogodbu za miraz i pristanka maldih, roditelji su dogovarali kada će biti zaruke, koje nisu svi imali, te kada će biti svatovi. Djevojci su se za miraz davali jastuci, dunja, plahte, korito i slično, ali i jedno tele te komad zemlje. Mladenac se morao pobrinuti za muziku. Tada je bio običaj da mladići noću posipaju pljevom (ostaci od krunjenja

kukuruzi) put od mladencove do mladenkine kuće te je to bio znak da je djevojka isprošena. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Zaruke – Zaruki

Zaruke su se održavale u mladenkinj kući, odnosno kući njezinih roditelja, a prisutni su bili krsni kumovi te najbliža rodbina. Bila je skromna zakuska, a krsni kum je mladenki i mladencu predao prstenje. To je značilo da su zaručeni. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Zapisivanja – Zapisivanje - Zapis

Zapisivalo se na farofu i u općini. Nekada su se svatovi održavali u ponedjeljak i srijedu, a kasnije i u nedjelju. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Pozivanje u svatove – Pozoviči

Danas u svatove pozivaju mladenci, no nekada je to radio „hižni japek“ (otac) tjedan dana prije svatova. Rodbina je znala kad dolazi „pozović“ pa je tako uvijek bilo pripremljeno jelo i piće, a pri odlasku je svakom pružio ruku, i to je bio znak da su svi pozvani na svatove. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Pripreme za svadbu – Svate – Gosti

Nekad je svate bilo teško organizirati zbog siromaštva pa je običaj bio da se donosio strošek (pomoć, materijal za organizaciju svatova), to su bila jaja, meso, brašno, mast, sir, vrhnje, šećer, orasi i ostalo. Gazdarica je zapisavala tko je što donio kako bi kasnije znala vratiti. Mladenci su dobili dar samo od kumova. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Nekoliko dana prije svadbe, krenulo se s pripremama, klali su svinju i perad, žene su sokačici (glavna kuharica) pomagale raditi rezance, mlince, kolače, torte... Sokačica je bila glavna i najvažnija osoba koja je vodila brigu što će se kuhati, peći, koja će se hrana prva nositi na stol i koliko. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Svadbe su se održavale u najvećoj prostoriji u kući kod mladenke do pola noći, a poslije pola noći do jutra kod mladenca. Namještaj iz te prostorije bi se iznio van te bi se nutra postavile posuđene klupe i stolovi koji su se prekrili stolnjacima ili papirima.

Pusuđivalo se i posuđe koje se poslije svadbe moralo vratiti. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Godinama kasnije, približno 50-te godine 19. stoljeća svatovi su se održavali u iznajmljenim prostorijama kao što je društveni dom, gostionica ili hotel. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Dan prije svadbe kitile su se svadbene prostorije i ulaz, a kitilo se papirnatim lancecima i trakama raznih boja krepapira te pušpanom. Za kićenje su se pobrinule mladenkine sestre, prijateljice ili rodbina. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Postavljanje Venčenjaka

Navačer se postavljao venčenjak kod mladenke, a ako su svatovi bili samo kod mladenca onda tamo. „*Z mladencom su došli njegvi pajdaši, dovljekli so veljke jalse, zavezalji su njis z lancima, zdigljli visoko v zrak, doštukalji so njis i jako zavezalji z vožem – štrangljima. Na vrh so delji jabuku – napravljenu od papirnatih ruži, a poljek su zavezalji črljenoga ropca. Venčenjak je moral biti pono vekši (viši) od sosedove hiže. To je bil znak – zvezda vodilja - kaj so svati znalji kam dojt nagosti i kaj bo celo selo znalo de su gosti. Večpot v zimsko vreme, muški so z vodom poljevali venčenjaka kaj bi ga deveru otežali zrušiti (jer je bilo škljisko). Te večeri znalo je biti jako veselo za blade, znalji su pozvati i harmonikaša pas se i pljesalo.*“ (kazivači Josip i Franjo Nađ) (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Svadba – Gosti su počelji

Svadba je počela okupljanjem svatova u mladenkinom i mladencovom domu oko podneva. Svaki svat je na ulazu u kuću dobio cimer (kitica ružmarina) koji se stavlja na prsa, a to je bio znak da pripada svatovima. Mladenec, kumovi, dever i pocnehalja, podkljičke i podekljiči imali su bogatije cimere od ostalih svatova. Podekljičke i mladenka nosile su bukete u ruci koji si bili napravljene od papirnatih ruža i asparagusa no mladenkin je bio najljepši i najbogatiji. Vijenac od papirnatih ruža i voštanih cvjetova nosile su na glavi. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Dolazak po mladenca

Primaš-kapetan, podekljiči i podekljičke te još nekoliko svatova iz mladenkine kuće dolaze po mladenca uz veselje i pjesmu. Tada glavni vođa svatova mladenca prima za ruke te govori u njegovo ime zahvaljujući se roditeljima i rodbini. Nakon poduzetog govora, formirali su svatovsku povorku te vode mladoženju. Povorka je bila ovim redosljedom: djeca sa zastavicama, zastavnjak, dva para podekljički s podekljičkama, mladenec sa starešinom, dever i pocnehalja, ostali svatovi te na kraju limena glazba. Dječak od 6 do 10 godina (kapron) na početku povorke nosio je kuharici pijetla, koja je bila u mladenkinoj kući. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Dolazak svatova k mladenki

Svatovi su s mladecom došli do mladenkine kuće gdje ih je dočekaio kućedomaćin ili primaš-kapetan. Nakon toga je slijedio razgovor koji počinje riječima starješine:

„Faljen bodi Jezuš Kristuš! Dragi primaš kapetan, ja sem putnik kak i si ovi moji potnici. Tak su vam isto negda bilji potnici tri kralji Gašpar, Melkor i Baltazar. Njis je vodila čudna zvezda koja njim je pokazala pota do cilja. Tak vam se i nama dešava, pak bi vas ja, kak vođa ove moje vojske, ljepo prosil jelji bi vi štelji i moglji nas se skupa na stan prijeti kaj bi privas prenočili.“ (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Primaš-kapetan je na to odgovorio: *„Bomo se sporazmelji ako ste z našega kraja i ako bodete znalji odgovoriti na naša pitanja.“* (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Pitanja su bila različita i domišljata, stoga je strešina morao biti jako domišljat kako bi se znao snaći i na ta pitanja dati odgovor. Nakon toga primaš-kapetan svatove prima u svoju kuću. Tada je opet nastupio govor, nakon kojeg hižni japek dovodi 2-3 ženske osobe pred mladenca i starešinu. Prvo je doveo malu djevojčicu, zatim stariju ženu i na kraju dovede mladenku. Zatim se starešina u mladenkino ime obratio roditeljima i nakon toga su se uhvatili za ruke mladenci, dever, pocnehalja, podekljiči i podekljičke te na kraju starešina koji je tri puta vodio kolo oko stola, a glazba je svirala Oče naš. Nakon toga su svi sjeli za stol. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Redosljed kojim su sjedili za stolom išao je redom prvo starješina uz mladence, s druge strane dever i pocnehalja, podekljiči i podekljičke, kumovi i roditelji, a ostali svatovi sjeli su tamo gdje je bilo ima mjesta. Muzičari su bili smješteni za posebnim stolom, negdje u kutu ili u hodniku. Kada su se svi smjestili započeo je ručak. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Običaj je nalagao da prvu zdjelu juhe pred mladence donosi zastavnjak, a ostale uslužuju mlađe žene, prijateljice ili sestre. Mladenci su jeli iz jednog tanjura, a jelo su im stavljali dever ili pocnehalja. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Prije nego su počeli jesti, starješina se obratio svatovima: „*Draga rodbina, mi smo se ovder skutili za ovim stolom tak kak su se negda skutili apostoli u Kani Galilejskoj s Isusom Kristom na zadnji večeri. Tada je Isus Krist rekel ovak svojim apostolima: - Predi neg počnemo jesti ovoga jeluša i piti ovoga piluša, zafaljujemo dragom Bogu na ovim svetim darima u ime Oca i Sina i Duga Svetoga, Amen.*“ Muzičari su prije jela svirali Oče naš. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Nakon ručka prvi put započinje ples kojeg najavljuje starješina. Tada kreću plesati hižni japek i mamica, a zatim se pridružuju i ostali svatovi. Pleše se sve do odlaska na vjenčanje. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Starješina je prije odlaska na vječanje najavio formiranje svadbene povorke i odlazak u crkvu ili općinu. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Slika 7. Svadbena povorka

Nakon vjenčanja svadbena povorka krenula je prema mladenkinjoj kući gdje ih je na ogradi dočekao primaš-kapetan i kućedomaćin. Mladenci su sa starješinom otišli u kuću, a ostali svatovi su ostali pod venjčenjakom gdje su se družili, pili, jeli i pjevali. Dever je prvi naručivao pjesmu i morao platiti, a nakon toga mu je zadatak bio da sruši venjčenjak, morao se popeti na drvo, istrgnuti rubac i jabuku. Pocnehalja je dobila rubac ako ga je dever uspio skinuti. Nakon zabave u dvorištu, svatovi odlaze u kuću te poslije užine počinje svadbena veselje. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Postelja

Nakon užine, nekoliko svatova od mladencove strane došlo je kolima i okićenim konjima po postelju (krevet), zapravo mladenkin miraz. Kada su stigli ispred ograde, dever je prvo morao platiti kako bi ga pustili u kuću. Na kola su stavljali mladenkin miraz, lajcu ili šublat (drvena škrinja) nekada davno, a prije 80-tak godina umjesto toga ormar. U jednoj plahti bili su zavezani jastuci, u drugoj dunja, u trećoj plahte, zatim odjeća, drveno korito za kupanje djeteta, srp, motika...

(Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Do mladenkine kuće svatovi su se vozili, a natrag su se vraćali pješice pjevajući razne pjesme, a najčešće su to bile ljubavne. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Šesnaest godin' imala sam,

Što je ljubav nisam znala.

Živjela sam u ljubavi

Kano pčela med' ružami.

Šetala sam jednog dana

Kraj obale čisto sama.

Nisam znala dal me tko god

Crnim okom obasja.

K meni dođe neki mladić

Neki mladić nepoznat,

Molio me dal' me smije

Jedan časak pratiti.

Nisam mogla takva biti

Te mu molbe odbiti.

Pratio me jedan časak,

Srce mi osvojio,

Srce moje koje nije

Još nikoga ljubilo.

Kada su se bandisti odmarali, svatovi su plesali svatovska kola ili izvodili neke šale sve do glavne večere. Glavna večera je započela govorom starješine. Nakon večere na red je došao običaj „Baba gljive brala“ gdje se skupilo nekoliko žena uz sokačicu te jedna maskirana osoba, obično je to bio muškarac. Sokačica je pripremila sitne kolačiće u obliku gljiva i stavila ih u manje tanjuriće koje je razmjestila po stolovima, a s većim tanjurom je išla od stola do stola u koji su svatovi stavljali novac za gljive. Žene su pjevale tako dugo dok nisu obišle sve svatove i dok nisu svi gosti platili. Novac koji su sakupile priprao je glavnoj sokačici. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Ples na zelje

Mladenka se oko ponoći odlazi presvući, a za to vrijeme se održava običaj „ples na zelje“. Kuharica je na glavni stol donijela glavicu zelja u kojoj je bila zatakuta pijetlova glava. Starješina je najavio ples. Bandisti su zasvirali počinju čardaš ili valcer „*Lijepi moj vrtić ograden*“, a dever i pocnehalja počinju plesati. Dever se nakon svakog kratkog plesa obraćao starješini uobičajenim pozdravom i odgovorom. To je znalo dugo trajati te je starešina pozvao i ostale svatove da se pridruže plesu. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Igranje na tuše

Nakon večere muzičari su svirali na tuše (ponavljanje refrena u pjesmi). Išli bi od stola do stola i svirali pjesme po narudžbi koje su se morale platiti, a novac je pripao sviračima. Ovaj dio svadbe je bio mnogima najdosadniji jer je jako dugo trajao. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Dolazi vrijeme kada mladenka odlazi u mladencovu kuću, tada grupa svatova počne pjevati:

„Stanite se gori,

Gospon starešina.

Došla nam je, došla

Ta dvanajsta vura.

Da se čerka z majkom

Razdružiti mora.“

(Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Prije polaska starješina je održao spričavanje, u kojem se u mladenkino ima oprašta od roditelja, braće, rodbine i kumova. Nakon govora limena je zasvirala marš i

formirala se povorka. Odlazili su samo oni gosti koji su došli od mladencove strane.
Pjevala se pjesma:

„Tamna nam je nočka
Na zemljicu pala,
Sem ftičekom slavičekom
Željni pokoj dala.

Stari starešina, ravnajte nam vojsku,
Ravnajte nam vojsku, te mlade katane.

Hodi, mila, hodi –
Pak nam dobra bodi.
Vu našem ti kraju,
Peneze ne broje,
Nego ti je, mila,
Z Mericami mere.
Hodi, mila, z namo,
Hodi, draga, z nami.
Pazi, mila, pazi
Koga brala bodeš,
Kaj ti ne bodeju
Ploti preskakači,
Zvezdice brojači.

Kajti nabo, mila,

Ganjčec blazinica

A pocek vanjkušnica.“

Ispred ograde su ih dočekali hižni japek i mamica te su ih pustili u kuću.
(Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Odlazak mladenke na presvlačenje i ples na šlajer

Mladenka s pocnehaljom odlazi u drugu prostoriju da se preskine, počešlja i na glavu stavi crveni rubac koji se vezao otraga. Mladenka se nakon nekog vremena preobučena u snahu vraća s hljebom (kruhom) na glavi i predaje ga mladencovim roditeljima govoreći: „*Faljen Isus i Marija, primite ovaj dar koji je od Boga poslan.*“ (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.) Pocnehalja je držala tanjur na kome se nalazi šlajer i tada započinje ples s mladenkom. Plesao se valcer, a otvorili su ga mladenec i mladenka, a zatim i ostali svatovi plešu s mladenkom stavljajući novac u tanjur. Gosti su se često natjecali tko će dati više novaca pa su znali i po nekoliko puta ići plesati. Na kraju mladenec pleše s mladenkom nakon što ju je otkupio stavljajući novčanik u tanjur. Novac koji se dobio bio je namijenjen mladencima. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Nakon plesa na šlajer (ples s mladenkom) dolazi sijač. Dever u velikoj plahti zavezanoj oko ramena donosi dizani kolač narezan na sitne komadiće, ili pak su to bile suhe jabuke, orasi, a u novije vrijeme bomboni koje dijeli gostima. To je bio simbol plodnosti, jer sijač sije sjeme. Nakon toga se plesalo do jutra. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Slika 9. „Sijač sije“, KUD Kotoriba, Smotra običaja u Kotoribi

Odlazak snahe u crkvu

Jutro nakon svadbe mlada snaha i pocnehalja išle su na svetu misu gdje joj je svećenik stavio štolu preko ruku i poveo ju iz sakristije pred oltar te ju tamo blagoslovio. Taj čin se zvao „nafpeljavanje“. Kada se snaha vraćala kući dijelila je sitni novac (groš) svakome tko ju je zatražio. Ako mlada nije imala dovoljno sitnog novca to je bila sramota jer se smatralo da je već spavala sa mužem. Svirači su tako dugo svirali dok se mlada nije vratila iz crkve. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Prvići

Nakon tjedana dana od svadbe, mlada je po prvi put došla u roditeljsku kuću sa svojim mužem te njegovim roditeljima i rodbinom na ručak. Veselilo se i razgovaralo. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Smrt

Smrt je događaj koji ne zaobilazi nikoga od nas. Nekada, a negdje i danas, bio je običaj da se ljudi pripreme za smrt (priprema odjeće, napiše oporuka, odredi grobno mjesto, a danas podignu i spomenik). (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Kada netko umre zvone crkvena zvona. U vrijeme kada još nije bilo mrtvačnice, pokojnik je ležao u kući. Da bi se znalo da je u kući pokojnik, na uličnu ogradu se stavljao križ i crna zastava, a to je donio jedan od češki (grobara). Nekada nije postojala mogućnost kupnje rake, pa su ljudi pozvali stolara da dođe uzeti mjere za raku te su se prema novčanoj mogućnosti dogovorili od kakvih dasaka žele raku. Dok raka nije bila spremna pokojnik je ležao na daskama koje su bile postavljene na stolice ili na krevetu s naslonom ili skinutim vratima od stola. Običaj je bio da se pokojnik opere jer se smatralo da mora čisti doći na drugi svijet. U raku se stavljala krpa s kojom su ga kupali, češalj s kojim su muškarca obrijali i počesljali, krpu ili rubac s kojim su zavezali bradu i noge te šešir koji se stavljao kraj glave. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Oprani i obučeni pokojnik ležao je u sobi ispod velikog ogledala koje je bilo pokriveno bijelim stolnjakom ili krpom, jer se vjerovalo da će pokojnik dolaziti kući ako se vidi u ogledalu. Satovi su se obavezno morali zaustaviti. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Pokojniku se oblačila najnovija odjeća no bez cipela. Muškarcima su oblačili odijelo, a ženama narodnu nošnju, u novije vrijeme ženama oblače svećanu odjeću. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

U lijes se stavljala plahta, a ispod glave pokojnika vanjkušec (jastučić). Pokojnik je bio pokriven rupcem, a ruke su mu bile sklopljene na grudima, a između prstiju se stavljala krunica. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Svijeće su bile upaljene uz raku, kod nogu je bila postavljena posuda sa svetom vodom i grančica pušpana kojom se svetil (posvećivao) pokojnik. Pokojnika su dolazili posvetiti prijatelji, rodbina i susjedi. Neki su ostajali na verestovanju (molitva, bdijenju nad mrtvim). U vrijeme verestovanja navečer došla je grupa žena „trećerednica“ moliti, ako ih je netko od domaćina pozvao. One su molile krunicu i čitale iz molitvenika te su pjevale tužne „mrtvačke“ pjesme. Ovaj običaj prekinut je 1980. godine. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Žene su cijelu noć ostajale s pokojnikom dok su muški bili najčešće u drugoj prostoriji gdje su pričali, kartali se, pili te nazdravljali pokojnikovoj duši. Pokojnik je u

kući ležao dva dana, no ako je umro ujutro, tada samo jednu noć. Na groblje su ga vozili mrtvačkim kolima u pratnji svećenika, kantora, rodbine i ostali mještana. Kantro se prigodnim pjevanjem u ime pokojnika opraštao od ožalošćene rodbine (to je bilo plaćeno „spricavanje“). Prigodom smrti mlade osobe ili djeteta, običaj je bio da se na drugačiji način sahrane. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Slika 9. Ispračaj Matjanec Terezije 1950. g. u Kotoribi

Zajednički radovi

Beljenje

U zimskim danima se organiziralo veliko pranje odjeće kada su bili završeni svi poljski radovi. Bijelila se pređa, zatim muške robače (košulje), gaće (hlače), plječki (ženske košulje), domaći stolnjaci, krpe, plahte, frtuni (podsuknje) i sve što je bilo tkano od pređe. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Postupak bijeljenja

Odjeća se bijelila u čebru (velika drvena posuda izrađena od tvrdog drva) veličine od 150 do 300 litara. U drvenu posudu su stavili odjeću, a na vrh jednu domaču plahtu, gore pepeo od mekanog drva (vrba ili jegnjed). (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

U kotlu su grijali vodu do vrenja te su njome zalijevali odjeću u drvenoj posudi tako dugo dok nije izlazila van, trebalo je oko 10 kotlova vode. Dok je lagev-čeber (bačva) bio izvana vrući, tada je bilo gotovo. Taj proces je znao trajati cijeli dan. Kroz noć je odjeća ostala unutra. Čeber (drvena posuda) je imao čep kroz koji se puštao „ljug“ (lužina). U toj lužini se kasnije prala odjeća, ali i kosa. Lužina se znala davati susjedima u istu svrhu. Bilo je situacija kada je lužina bila toliko jaka da je kod pranja odjeće znala nagristi prste do krvi. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Sljedeći dan se iz drvene posude izvadio pepeo koji se bacao, a odjeća se iscijedila. Odjeću su ručno cijedile dvije žene jer je bila jako velika i teška. Onda su je stavljali u korita i na kola, a neki su je nosili i na kolcima dva i dva zajedno. Išlo se na praljišće (mjesto gdje se prala odjeća) na Muru, na potok Rakovicu, na Ljedavče, na Krku ili negdje bile gdje je bila voda tekućica. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Pralje (žene koje peru) su sa sobom nosile praljke (drveno pomagalo za pranje). Svaki komad odjeće su tukle praljkom po naopačke okrenutom koritu koje je moralo biti u vodi. Tukle su tako dugo dok sva lužina nije izašla van, a to se svalo groganje. Odjeća se splahnjivala tako dugo dok nije bila sasvim čista. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Ovaj je postak bio fizički jako naporan i težak zbog hladnoće. Voda je često znala biti smrznuta pa su led probijali sjekirom kako bi se moglo splahnjivati. U to vrijeme „pralje“ su bile slabo obučene, vani je bilo jako hladno, pa se znalo desiti da im se odjeća smrzne. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Beljenje veša bio je samo ženski posao, muški su jedino dovezli i odvezli odjeću. Kada su se vratili s praljišća gazdarica je otišla pripremat jelo, najčešće je to bio kuhani krah sa zeljem ili mlijekom. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Oprana odjeća se stavljala sušiti van na uže, tata se od zime smrznula i jako dugo sušila. Umjesto peglanja se rohljalo, tako da se platno namotalo na mljinčanjek, a praljkom se tuklo i valjalo. Nakon toga odjeća je omekšala i bila je kao izglačana. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Čehara – čehrana

Čehara, odnosno čehranje perja vešilo se u zimskim večerima prije Božića kada su bili završeni svi poljski radovi. Perje se kroz cijelu godinu sakupljalo u vreće i stavljalo na tavan, posebno se odvajalo kokoške i posebno gušće. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Perje se prvo stavljalo u toplu krušnu peć da se osuši te da ne bude moljaca. Gazdarica je pozvala robinu ili žene iz susjedstva, a najčešće mlade djevojke. Prije toga pripremila je prostoriju. Spojila bi se dva stola zajedno te stavili lonci u koje se stavljalo perje. Za mušakrce je stol bio postavljen u nekom kutu. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Na čeharu se dolazilo na večer u dogovoreno vrijeme i svi su se ljepše obukli. Gazdarica je perje stavljala iz vreće u locne. Svaka si je uzela po šaku perja i čahrala je pero po pero malim nožićem. Mekani dio perja se stavljao u vreću ili odmah u jastučnicu. Taj posao je bio vrlo ugodan i lagan te su se djevojke voljele natjecati koja će više načehrati, a bio je i popraćen pjesmom, razgovorima te pričanjem viceva i raznih dogodovština u selu. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Čehara je trajalo nekoliko dana u večernjim satima, a zadnji dan se posebno iščekivao i taj dan se s poslom završilo ranije, a kasnije se častilo jelom i vinom. U selu se znalo kad završava čehara pa su mladi momci iz svih dijelova Kotoribe znali doći u posjetu (koji su bili željni zabave ili im se svdijela neka djevojka). Zadnji dan čehare je nekada znao potrajati i do jutra, pa se plesalo uz sviranje harmonike, citre ili na češalj, plesala su se kola ili su se igrali copanci. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Obrada lana i konoplje

Kotoripska polja su nekada osim kukuruzom i žitom bila zasijana lanom i konopljom. Od tkanine lana i konoplje šivala se muška i ženska odjeća te stolnjaci, plahte i ručnici. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Predrada lana i konoplje bio je vrlo težak i dugotrajan proces. Konoplja i lan su se nakon sazrijevanja u 8 mjesecu čupali ili srpom želi. Lanu se odsratilo sijeme, a snopovi konoplje su se namakali (2 do 3 tjedna) u mrtvicama naslagani u više redova na

koje se stavio teret ili blato. Kada su je izvadili, naprije su je isprali u vodi, a zatim snopove nastavili na livadu da se osuše. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Nakon toga je slijedila obrada. Da bi se stabljike očistile od pozderja (tvrdog otpada) tukli su ih nogama u stopi. Dalje je slijedio proces čišćenja od tvrdog otpada na klamfarici i trljici (sprave za čišćenje od drvenastog otpada). Zatim se češljalo, mikalo se na češlju (sprava koja ima velike zubce poput čavala na nekoj dasci). Kada se dobilo finije povesimo (vlakno) ili od konoplje kodelja (puno grublje vlakno) prelo se na kolovratu. Dobivena pređa se ispirala u potočiću Krki, a zatim se namatala na rašlje (podulji drveni štap koji na vrhu ima dvije rašlje) i na taj način se dobila prama ili bunt. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Da bi pređa bila bijelja i mekanija pristupilo se beljenju (izbjeljivanju) u čebru (drvena posuda) pomoću pepela i vruće vode. Prije tkanja pređa se nosila na ispiranje u tekuću vodu (Mura) kako bi se dobro očistila. Nakon svih tih postupaka, potpuno čisti pramenovi pređe su se stavljali na vitlo (sprava za stavljanje prame) s kojega se namatala na klupke i tek tada je bila spremna za tkanje. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Ljušćenje kuruze – ljuščatva

Nekada se većina poljskih poslova obavljala ručno stoga je zajednički rad bio od velike važnosti. Kukuruz se brao ručno, odvozio se kolima kući (na guvna, škrednje, dvorište). Ljušćenje (komušanje) se vršilo navečer. Prisustvovali su težaci, susjedi, rodbina i prijatelji. Oko kupa (hrpe) kukuruza se posjedalo i radilo (ljuščilo). Rad je popratila pjesma, smijeh, pričanje raznih anegdota, zgoda i nezgoda u selu, viceva, a nadareniji pripovjedači bi pričali o raznim vjerovanjima, o vješticama, slotama, duhovima, kugama, vragovima i sl., što bi najčešće preplašilo mlade. Nakon završenog posla gazdarica je pripremila kolače (rogeke) uz razno voće. Mladi su se najviše veselili zadnjem danu ljuščatve jer su se tada u škednju (štagalj) ili dvorištu zabavljali uz ples i pjesmu, a sviralo se na češalj, harmoniku ili usnu harmoniku. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Slika 10. Baka i unuka ljušće kuruzu (1998.)

Žetva

U žetvu se išlo rano za vrijeme rose kako ne bi padalo zrcnje. Išlo se najčešće pješke. Kosci (mlaci) su nosili kose s locnami (savinuta šiba na dršku kose kako bi se žito bolje padalo u redove) i vodere (posuda, najčešće kravlji rog u koji se stavljala voda za namakanje brusa), nabiralje (žene koje su srpom nabirale žito u snopove) su nosile srp, a gazdarica je na glavi nosila korpu sa jelom (meso z lodrice, jajca, ljepanci). Vezač je vezao snopove. Djeca su bila pojasari (radili su pojase od žita ili su čistila žito od oseta). (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Kod početka kosidbe kosac je odredio od kojeg kraja će početi košnja prema tome kako je žito polegnuto i reko je: „*Idemo, vu to ime Božje! Bog blagoslovi delo i težake.*“ Nakon završetka košnje, snopovi su se postavljali u stajce kako bi se sačuvalo klasje od kiše, ptica i miševa. Strnišće (strnište) se grabilo zubačami (grablje). Nakon

završenog posla pješaćeći kući pjevali su pjesme: Bljedi mjesec; Siva megla ne padaj na mene i druge. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Vršidba

Vršidba, odnosno mlatitva je započela nakon što se žito posušilo. Mlatilo se kod kuće cjepima ili su se rukoveti žita lupali po lagvu (bačva) kako bi se skinulo zrnje. Većinom se vršidba odvijala na gmajni gdje je bio postavljen dreš (vršilica), a pokretao ga je traktor. Taj posao je obavljalo više radnika gdje je svaki ima svoj posao. Gazda je bio kod vage kako bi znalo kolika je usluga vršenja koja se plaćala žito (ušurom). (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Bogatijim obiteljima vršidba se obavljala kod kuće. Takav način vršidbe obavljao se do pojave kombajna negde oko 1960. godine. Zrnje žita se obično sušilo na velikim ponjavama (velika plahta od konoplje), a kasnije se kukulj (korov) iz pšenice ispirao na Muri. (Kovácsné Kövágó, Jauk, 2006.)

Kratka povijest KUD-a Kotoriba

KUD Kotoriba osnovano je 1975. godine kada je 26. ožujka formirano KUD-o Ivan Knez koje kasnije opet mijenja ime u KUD Kotoriba. Bio je to nastavak organiziranog rada zaljubljenika u običaje, ples i pjesmu Međimurja, a posebno svoje Kotoribe. Još davne 1937. godine, kada je osnovan Ogranak Seljačke sloge u Kotoribi, posijali su sjeme zajedništva i organiziranog rada u kulturno-umjetničkom društvu. Društvo je tako očuvalo kulturnu baštinu svoga mjesta, a Kotoripsko kolo dio je tog bogatog nasljeđa. Prošle 2020. godine KUD Kotoriba proslavio je svoj 45-ti rođendan. (Balog, F. i suradnici, 1995.)

Trenutno je u KUD-u aktivno 50-ak članova, a aktivnosti se očituju kroz rad folklorne, dramske, vokalne i tamburaške sekcije. Cijelokupni rad ili program temelje na izvornosti plesa, pjesme i običaja. Društvo vrlo aktivno sudjeluje na svim manifestacijama kulturnog značaja u mjestu, a neizostavni je sudionik svih Županijskih smotri. KUD Kotoriba tradicionalno je domaćin Smotre narodnih običaja koji se održava svake druge godine, a 2019. godine održana je 12. smotra narodnih običaja. Ističu

višeputne nastupe na svim smotrama državnog značaja kao i brojne nastupe diljem Hrvatske i van nje (Slovenija, Mađarska, Švicarska, Njemačka, Slovačka...)

Slika 11. KUD Kotoriba

Pjesme i plesovi

Plesalo se i pjevalo, vjerojatno oduvijek, no nažalost nije uvijek bilo moguće zapisati, stoga su mnoge prekrasne pjesme i plesovi zaboravljeni. Zahvaljujući našim predcima, neke od pjesama i plesova ostale su zapamćene i zapisane te ih se i danas s veseljem i ponosom izvodi i prikazuje diljem Lijepe naše. (Balog, F. i suradnici, 1995.)

U Kotoribi su se nekada plesali obični parovni plesovi, zatim ples koji izvodi pojedinac te kolektivni plesovi u uličnom kolu u kojem istodobno pleše više žena i muškaraca držeći se za ruke. (Balog, F. i suradnici, 1995.)

Plesovi u parovima su se najčešće plesali u gostionicama, krčmama i oštarijama. Postojale su razne prigode kada se plesalo, kao na primjer, za doček Nove godine, Štefanje, fašenjk, na Uskrsni ponedjeljak i još nekoliko puta tijekom godine. Prije Prvog svjetskog rata plesao se čardaš, čipčardaš, polka, žena ide na gosti i ja sam sirota, a nakon Prvog svjetskog rata plesao se i tango, umjereni ples u 2/4 i 4/8 mjeri. (Balog, F. i suradnici, 1995.)

Poznata su svatovska kola, a plesala su se bez glazbene pratnje. Svatovske pjesme, koje su se najčešće izvodile, bile su: Trgala sam ružu od zemlje, Oj čašica, verna pajdašica, Igraj kolo u dvadeset i dva, Mlada djeva kolo vodi. U ovim kolima uvijek je na sredini bio pojedinac. Pojedinac na početku igranja kola bira osobu drugog spola te tada izabrana osoba ulazi u sredinu kola i zajedno plešu. Nakon plesa birač napušta sredinu kola i hvata se u kolo, a izabranica ostaje u sredini kola i izabire muškog partnera te se tako sve ponovno nastavlja. (Balog, F. i suradnici, 1995.)

Igraj kolo u dvadeset i dva

Igraj kolo, igray kolo

U dvadest i dva. (2x)

U tom kolu, u tom kolu

Ljepa Mara igra. (2x)

A ta Mara, a ta Mara

Medna usta ima. (2x)

Da me oče, da me oče

poljubiti s njima. (2x)

Pojedinačni ples, koji se u Kotoribi izvodio, nazivao se metlin tanac. Ples se izvodio metlom koja je zamjenjivala i predstavljala partenricu, ako je plesač bio muškarac. Ples se obično izvodio svatovima oko dva sata nakon ponoći, a pobuđivao je dobro raspoloženje, veselje i smijeh prisutnih. Pojedinčanim plesom može se nazvati i ples zastavnjaka koji je vodio svatovku povorku i plesao sa zastavom. (Balog, F. i suradnici, 1995.)

Kotoripsko kolo je kolektivni narodni ples gdje u zatvorenom krugu muški i ženski plesači, držeći se unakrsno za ruke, plešu određene plesove, ali bez glazbene pratnje, već plešu samo uz pjevanje plesača. Kotoripsko kolo jedno je od najinteresantnijih pojava u kulturnom, povijesnom, muzikologijskom i etnografskom smislu na tlu Međimurja. (Kolarić,1992.)

U Kotoribi se kolo pleše od pamtivjeka, a njegovo postojanje vjerojatno vuče iz razdoblja 17.stoljeća kada su Turci iz Mađarske provaljivali u Međimurje te pljačkali sela uz Muru i ljude vodili u zarobljeništvo. O tome svjedoči pjesma „Truki robe zeleno dobrovo“. Kola su se vjerojatno plesala i u drugim mjestima diljem Međimurja, no zadržalo se samo u Kotoribi. (Kolarić, 1992.)

Jedna od zanimljivosti kola je da se u tekstovima pjesama upotrebljava ikavica u riječima divojka, a u ostalim riječima zadržana je međimrska kajkavska ekavica. Isto tako, u pjesmi „Zvira voda iz kamena hladna studena“ spominju se riječi „hladna" i „studena“, koje nisu kotoripski izričaj, već se govori „zdena“, prema tome, možemo uočiti da ova pjesma nije nikla na tlu Međimurja, a to govori i činjenica da na tlu Međimurja i Kotoribe nema izvora iz kamena. Pretpostavlja se da su feudalni podanici Zrinskih iz Hrvatskog primorja i Gorskog kotara sa sobom donijeli svoje narodne pjesme i kola, a kasnije je te pjesme prihvatilo stanovništvo Kotoribe te ih čuva i danas. (Kolarić,1992.)

Do godine 1914. kolo se plesalo neprekidno, no od tada je zbog ratnih prilika zamrlo. Između dva rata poprimilo je svoj puni zamah, no početkom drugog svjetskog rata zanimanje za plesanje kola ponovno se smanjilo. Osnivanjem Ogranak Seljačke sloge, godine 1937., Kotoripsko kolo doživjelo je svoj najveći procvat. Kotoripski ogranak Seljačke sloge nastupao je na mnogim smotrama i dođanjima sve do 1939.

godine kada je Drugi svjetski rat prekinuo njegov rad. Od tada pa sve do 1975., kada je posljednji put otplesano ulično kolo u Kotoribi, kolo se nije često plesalo zbog raznih zabrana. Danas više ne možemo vidjeti ulično kolo u Kotoribi, ali članovi KUD-a Kotoriba čuvaju ga i izvode gotovo na svim nastupima diljem Hrvatske. (Kolarić,1992.)

U Kotoripskom kolu su se nekada pjevale dvadeset i četiri pjesme, koje se nisu pjevale nigdje drugde. Kolo nije imalo nikakav poseban naziv, već se nazivalo po prvoj strofi pjesme uz koju se izvodilo. Pokreti u Kotoripskom kolu su u svim pjesmama jednaki, jedino se mijenja pjesma. Pjevane pjesme razvrstane su u šest grupa, prema tome ponavlja li se ili ne prvi ili drugi dio strofe, zatim vrši li se ponavljanje odmah nakon prvog dijela stofe ili na kraju i prema tome ima li pjesma pripjev ili predpjev. (Balog, F. i suradnici, 1995.)

U prvu grupu (pjesma bez ponavljalja i bez pripjeva u osmercu) priada pjesma *Spravljajte se divojčice*; u drugu grupu (pjesma s ponavljanjem prvog dijela strofe odmah nakon otpjevanog tog dijela u desetercu) pripada *Turki robe zelenu dobravu, Ta divojka ka junakom draga, Mikor konje po polju zjahava*; u treću grupu (pjesme s ponavljanjem prvog dijela strofe na njenom kraju osmerca) pripadaju *Igraj kolo na Dunaju, Ma rumena šipkojina, Ljepo poje ftica vuga, Vodi Maro dogo kolo, Vu dvoru nam tepka hruška, Tenjka mlada Vlahinjica, Hrani junak tri divojke i Ne ljuljaj se kamen s mosta*. Četvrtoj grupi (pjesma kod koje se ponavlja drugi dio strofe u petnaestercu) pripada pjesma *Pod kopinom, pod zelenom tam je njemu spavati*; petoj grupi (pjesma s predpjevom i ponavljanjem drugog dijela stofe u sedmercu) pripada *O Jelo, Jelice zaspala kraj jezera te u šetu grupu (pjesme s pripjevom u osmercu) pripadaju Prsten je zvenknul v novem gradu (pripjev) mojemu sam veru dala, S prprom gora obrodila (pripjev) črne joči drage moje i u desetercu Se su se gore zazelenile (pripjev) oj jalo, jalo drvce zelen te Šetal se Ivan po zlatem mostu (pripjev) na Ivanu zlato znamenje*. (Balog, F. i suradnici, 1995.)

1.kolo Pomoć Božja i Marija, pomoć Božja.

Spravljajte se divojčice, spavljajte se.

Divojčice i snešice, i snešice.

Hote v kolo vi junaki, vi junaki.

- 2.kolo *Mikor konje, Mimkor konje po polju zjahava,*
Mikor konje, Mikor konje po polju zjahava hop, hop, hop, čip, čip, čip.
Mikorovi, Mikorovi konji brzo hode.
Mikorovi, Mikorovi konji brzo hode hop, hop, hop, čip, čip, čip.
- 3.kolo *Vodi Maro dogo kolo, vodi Maro.*
Naj ga vodi što ga oče, naj ga vodi.
Ja ga nemrem od žalosti, ja ga nemrem.
Da moj milji drugot hodi, da moj milji.
- 4.kolo *O Jelo, Jelice, zaspala kraj jezera, zaspala kraj jezera*
O Jelo, Jelice pod jezerom Beli grad, pod jezerom Beli grad.
O Jelo, Jelice vu gradu su palače, vu gradu su palače.
O Jelo, Jelice u palači belji stol, u palači belji stol.
O Jelo, Jelice oko stola devojke, oko stola devojke.
- 5.kolo *Prsten je zvenknul v Novem gradu, mojemu sem veru dala.*
Kak je zazvenknul, tak je i zginul, mojemu sem veru dala.
Idi sestra najdi mi ga, mojemu sam veru dala.
Išla je sestra, nega je našla, mojemu sam veru dala,
Idi dragi najdi mi ga, mojemu sam veru dala.
Išel je dragi ne ga je našel, mojemu sam veru dala.
- 6.kolo *Šetal se Ivan po zlatem mostu, na Ivanu je zlato znamenje.*
V roki si nese sina Jezuš, na Ivanu je zlatno znamenje.
Krsti mi Ivo sina Jezuš, na Ivanu je zlatno znamenje.

Kak bi ga krstil sam sem ne krščen, na Ivanu je zlatno znamenje.

Danas se u KUD-u osim Kotoripskog kola plešu spletovi Naša Rega, Igrajte nam japa i Jabuke petrofke. Spletovi se sastoje od više pjesama. U spletu Naša Rega plešu i pjevaju se pjesme: *Naša Rega kruha pekla, Štiri snehe su se spominalje, Došla sem jo japa dimo, Ljepe naše sinokoše, Tri divojke, Janica je fajn snešica i Paraglajz.*

Naša Rega kruha pekla

1. glas D A

Na-sa Re-ga kru-ha pe-klá šu-dri drom šu-u-u-dri-drom po ko-ri-ti

11 D D
vo-da te-klá šu-dri drom šu-u-u-dri-drom šej haj

21 D A D 1. D
Ši-ri-ma-re vun-der ma-re ši-ri-m-re šu-dri-drom šej-haj! šej-haj!

2. glas

27

37

47 1.

2. Jedna kola drv zažgela,
šudri drom, šudri drom.
Kruhu ne je žora dala,
šudri drom, šudri drom.

Šej haj.
širi mare vunder mare,
širi rare šudri drom.
Šej haj, šej haj!
širi mare vunder mare,
širi rare šudri drom.

Slika 12. Notni zapis pjesme „Naša rega kruha pekla“

Splet Igrajte nam japa sestoji se od pjesama *Igrajte nam japa*, *Žena ide nagosti*, *Mura*, *Falila se Jagica*, *Sinokoše*, *Baruš oj Barice* te *Kaj se z Jelkom pripetilo*.

Igrajte nam japa

1. glas

I - gra - aj - te nam ja - pa dr - va - a vam do - pe - ljam

9

I - graj - te nam ja - pa dr - va - a vam do - pe - ljam vam do - pe - ljam

2. glas

16

24

2. Z pisanemi volji na drveni kolji. x3
 3. Kaj bu mam pekla. denes gibanicu?
 Denes gibanicu, zutra cievaricu.
 4. Denes išče nekaj, zutra čisto nikaj.

Slika 13. Notni zapis pjesme „Igrajte nam japa“

U spletu Jabuke petrofke mogu se čuti i vidjeti pjesme *Nabrala je jagode petrofke*, *Sinokoše*, *Baruš oj Barice*, *Kaj se z Jelkom pripetilo*, *Išel bum na vizitu*, *Školnik* i *Čardaš*.

Baruš oj Barice

1. glas

Ba - ru - šoj Ba - ri - ce kaj sem čul za te - be

7

Kaj sem čul za te - be da te dru - gi lju - be.

2. glas

13

19

Ne veruj golube,
ne veruj sakome.
Kak bi nej veroval,
ako sem sam videl.

Da su ti soldati,
čiznice zbirali.
Ak su je zbirali,
Ne su je plačali.

Slika 14. Notni zapis pjesme „Baruš oj Barice“

Posebno se ponose pjesmama Moja Kotoriba i V Kotoribi cug mašina fućnula koje izvodi novonastala vokalna skupina.

V Kotoribi cug mašina fućnula

*V Kotoribi cug mašina fućnula,
Saka svega dva-tri pot je kušnula.
V Kotoribi cug mašina fućnula,
Saka svega dva-tri pot je kušnula.*

*Ako gene cug mašina, naj ide.
Naj se droga z svojim dorgim rezide.
Ako gene cug mašina, naj ide.*

Naj se droga z svojim drogim rezide.

Tak i mi dva reziti se moramo,

Samo išće por minot počakamo.

Tak i mi dva reziti se moramo,

Samo išće por minot počakamo.

Vinko Žganec u svojoj knjizi Međimurskih popijevaka navodi sljedeće: „Kotoribu moram istaknuti kao najglazbenije mjesto u Međimurju, a povrh toga, kao najbogatije svim slavenskim biljegama; starim pjesmama, krasnom nošnjom, lijepim jezikom, igrom kola itd.“ (Balog, F. i suradnici, 1995.)

Narodna nošnja

Ženska narodna nošnja

Oglavlje

Žene su se češljale na način da je kosa bila razdijeljena po sredini, glatko začešljana sa 2-3 cakljina (kosa počešljana u obliku valova) sa svake strane. Kako bi kosu zalizali, koristio se otopljeni šećer ili pivo. Kosa se smotala u kofrtalo (pundū) i pričvrstila se ukosnicama. Udane žene nosile su poculjicu koja je bila heklana ili čipkana na batiće (način izrade čipke) kao kapica. Stavlja se na gornji dio glave, oko punde se veže vezicama (okretami), a prednji dio se učvrsti ukosnicama. Na poculjicu i pundū stavlja se „žnjora“ (našita traka platna sa kičastim sitnim ružicama zavezana u mašnu). Za poculjicu se pričvrstila s ukosnicama.

Slika 15. Pocuľjica

Neudane djevojke češljaju se tako da je kosa razdijeljena po sredini i ispletena u pletenicu koja se na kraju veže pantljekom (traka crvene boje zavezana u mašnu).

Slika 16. Kitica i mašljin

Narodna nošnja

Žene nose beloga plječka (ženska bijela košulja šivana od fine lanene tkanine koja je jako izbijeljena) koji ima kratki prorez s prednje strane. Košulja (tacljin) je kratkih, širokih rukava koji su nabrani kod ramena i na rubovima, zovu se tacljini te su obrubljeni čipkom. Važno je da su rukavi tvrdo naštikani kako bi stajali na „puf“. Nakon plječka (košulje) oblači se cpodnjica (podsuknja). Prva je uska i kratka, a ostale dvije su široke i nabrane te završavaju čipkom. Cpodnjice odnosno podsuknje se također štiraju kako bi mogle stajati u širinu. Na cpodnjicu se oblači robača (faldanka) koja je nabrana, nafaldana na sitne guste faldice. Falda se tako da su falde jedna do druge, a kreće se sa svake strane prema sredini. Prednji dio robače nije nafaldani jer tu dolazi šurec (pregača). U pojasu ima razdjeljak kako bi se lakše mogla obući preko glave te se veže vezicom. Na pojas faldanke veže se bešva (platnena traka ukrašena ornamentima u tkanju), koja osim ukrasne funkcije ima i svrhu da donji dio nošnje dodatno učvrsti i drži na mjestu (npr. da se košulja ne izvuče). Na faldanku se stavlja šurec (pregača), satensko platno crne boje na koje su našite sitne ružice po sredini od gore prema dolje i po cijeloj širini donjeg ruba. Šurec je lagano nabrani sa strane, a na sredini je ravan te se vezicama veže na faldanku. Ropček (platnena maramica) se zatakne za pojas pregače, a krasi ga našite ružice ili više raznovrsnog cvijeća.

Obuvaju se kordovanjeske čizme, karakteristične za Kotoribu. Imaju meku saru (gornji dio čizme), malu potpeticu i gornji rub sare je crvene boje. Kotoripske žene nose crne, vunene štomfe (čarape) koje se štumpantljinom (podvezicom) vežu iznad koljena na bedru. Na plječak (košulja) se oblači pručjek (prsluk) sašiven od tankog platna na stine ružice , kopča ili veže sa prednje strane. Na kraju žena stavlja tibetni robec (veliki rubac kvadratnog oblika). Prije samog stavljanja prepolavlja se u oblik trokuta, zatim se stavlja na plječak (košulja) i pručjek (prsluk) i sakuplja se oko vrata. Na prsima se križa tako da desna strana uvijek ide preko lijeve strane te se veže sa stražnje strane. Tibetni robec (rubac) na sebi ima razne ruže kao što su katruže, šipak, potočnice i druge ukrase, a na rubovima su resice gusto navezane. Tibet postoji u raznim bojama poput; crvene što je rijetko, bijele, žute, rozne, zelene, ljubičaste, smeđe, no u Kotoribi nema plavog tibeta.

Nosio se samo u nedjelju i na svetkovine, a svakodnevno se nosio samo prsluk i na glavi obični rubac za rad.

Slika 17. Majka i kćer u narodnoj nošnji

Muška nošnja

Muškarci na glavi nose crni škrljak (šešir) sa klobukom na kojemu se nalazi crna traka. Prvo oblače bijelu robaču (košulja) koje se veže iza na vratu. Robača je širokih rukava, nabranih na ramenima i na zapešću, završavaju manžetama i vežu se vezicama. Nakon toga oblače gaće, široke hlače koje se vežu u pojasu svitnjakom (platnena vezica koja se uvlačila u porub muških hlača kojim su se vezale). Široke nogavice stavljaju se u sare (gornji dio čizme) od čizama. Na nogama imaju crne čizme sa tvrdim sarama koje moraju biti uljaštene tako da svijete. Na bijelu robaču oblače crni prućljek (prsluk) od debljeg materijala. Prsluk ima puno otvora za gumbe naredanih jedan do drugog, ali se ne kopča. Na lijevoj strani se u jedan od gornjih otvora stavlja šipek-ruža. Specifično za kotoripsku mušku nošnju je črljeni robec (crveni rubac) koji se veže oko vrata ili na prsluk.

Slika 18. Muška narodna nošnja

Zaključak

Kulturna i tradicijska baština nekog kraja važan je dio povijesti naroda i zemlje. Nositelji tradicije i baštine su stariji ljudi na čiji govor i način života ne utječu mediji i globalizacija. Oni su danas „vrelo“ iz kojeg crpimo pravu kotoripsku riječ, narodne običaje, ples i pjesmu i sve ono nekadašnje, a naša zadaća je da budemo najveći čuvari i promicatelji.

Očuvati tradiciju i baštinu možemo preko raznih aktivnosti: rada u KUD-u, njegovanjem starih narodnih kotoripskih običaja, izvođenjem kotoripskih i međimurskih kola, pjevanjem kotoripskih i međimurskim narodnih pjesmama. Nadalje, preko raznih izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti koje bi poticale mlade na očuvanje blaga Kotoribe te njegovati preko drugih udruga kao što su Društvo žena i Društvo djeca.

Pišući ovaj rad shvatila sam još veću vrijednost materijalne i nematerijalne kulturne baštine te sam željna još više promicati i njegovati našu prošlost među mlađim generacijama kako bi znali cijeniti našu povijest, našu kulturu. Moramo s poštovanjem govoriti o svom podrijetlu, o svojim korijenima, njegovati ih i prenositi iz generacije u generaciju jer čovjek bez povijesti, bez kulture ne pripada nikamo. Ovo je samo dijelić prošlosti i tradicije naših predaka.

Literatura

Knjige:

1. Balog, Franjo i suradnici; 1995., Kulturna slika Kotoribe (uz dvadeset godina KUD-a Kotoriba)
2. Hranjec, Stjepan; 2018., Međimurska narodna, katolička običajna baština
3. Kolarić Juraj; 1992., Povijest Kotoribe
4. Kovácsné Kövágó Ana; Jauk Anica; 2006., Amit az idő meghagyott nekünk – Kaj nam je vreme išće ne fkralo
5. Sabolić Ludvig, Ljudevit; 2015., Deda, ti to zmišljaš?! (Zapisi z življenja v Kotoribi)

Mrežni izvori:

1. https://starastranica.kotoriba.hr/polozaj_kotoribe.jsp (4.5.2021.)
2. <https://www.kotoriba.hr/index.php/uprave/opci-podaci/zastava-i-grb> (4.5.2021.)
3. https://www.google.com/search?sxsrf=ALeKk03VgPtTZSF6bc1jm2QvEOnECD5_jA:1621438110228&source=univ&tbm=isch&q=poplava+u+kotoribi&sa=X&ved=2ahUKEwi_zNbUh9bwAhVb_rsIHXJIDJAJkEegQICxAB&biw=1536&bih=754#imgrc=CWUHBkfXscL5dM (19.5.2021.)
4. <https://medjimurska-zupanija.hr/2017/04/11/i-druga-medimurska-skupina-govora-proglasena-nematerijalnim-kulturnim-dobrom-rh/> (19.5.2021.)
5. <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6> (4.5.2021.)

Izjava o samostalnosti rada

Diplomski rad pod nazivom *Kulturna i tradicijska baština Kotoribe* izrađen je samostalno na temelju korištenja navedene literature, pomoću konzultacija i savjeta profesora Branimira Magdalenića, višeg predavača.

Studentica : _____

Zahvala

Zahvaljujem se, u prvom redu, svom mentoru Branimiru Magdaleniću, višem predavaču, koji se svojim savjetima pomogao pri izradi ovog diplomskog rada.

Nadalje, veliku zahvalu dugujem svojoj baki Anici Jauk, prof., koja je izdvojila svoje vrijeme i pomogla oko literature te strpljivo odgovarala na sva moja pitanja, iznijela ideje i savjetovala me oko same izrade diplomskog rada.

Zahvaljujem se svojoj obitelji koji su mi bili najveća podrška kroz godine mog studiranja. Bili su moja utjeha i sreća, moj oslonac kada je bilo najteže i vjerujem da bez njih moj put ne bi bio toliko poseban.

Hvala svim mojim prijateljima, kolegama i članovima KUD-a Kotoriba koji su kroz sve ove godine bili uz meni i bili moja desna ruka kada je bilo napotrebnije. Hvala na svim zajedničkim trenucima zbog kojih vjerujem u dobrotu, a najviše u prijateljstvo.

Biografija

Rođena sam 18. lipnja 1997. godine u Varaždinu. Osnovno obrazovanje stekla sam u Osnovnoj školi Jože Horvata Kotoriba u Kotoribi. Nakon osnovne škole upisala sam srednju školu Srednja škola Čakovec, smjer Opća gimnazija. Srednju školu završila sam 2016., te iste godine upisujem, kao redovni student, Učiteljski studij, modul informatika na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu, Odsjek Čakovec. Posljednje dvije godine, točnije od 2019. pa do 2021., potpredsjednica sam humanitarne udruge „Učitelji za djecu“. Aktivna sam članica KUD-a Kotoriba 13 godina u kojem djelujem u plesnoj, vokalnoj te dramskoj sekciji. Kroz godine obrazovanja imala priliku sudjelovati na tri državna natjecanja iz Lidrana, prvi puta literarnim radom, a dva puta kazivanjem poezije. Mnoštvo nastupa koje sam ostavila iza sebe izgradili su od mene osobu sa odličnim komunikacijski vještinama.